DOI: [10.32702/2307-2156-2019.12.57](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.12.57)

УДК 351.83

*В. О. Ковач,
к. т. н., заступник директора
Навчально - наукового інституту неперервної освіти
Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-1014-8979*

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ ПРАЦІ ТА ЙОГО АКТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

*V. Kovach
PhD in Technical Sciences, Deputy Director for Research and International Affairs,
Educational and Scientific Institute of Continuing Education of the
National Aviation University, Kyiv Ukraine*

PECULIARITIES OF THE UKRAINIAN LABOR MARKET AND ITS ACTIVE REGULATION

Зазначено, що в Україні дотепер не розроблена чітка концепція активного регулювання ринку праці. Проаналізовано основні особливості українського ринку праці. Сформульовано концептуальні засади системи соціального захисту безробітних: створення системи страхування від безробіття; пріоритет активних програм сприяння зайнятості; сприяння адаптації громадян на ринку праці з максимально можливою реалізацією їх трудового потенціалу та ін. Розроблено класифікацію функцій системи соціального захисту за трьома основними напрямками: стабілізація ринку праці, підготовка до оновлення ринку робочої сили, соціальне страхування громадян. Визначено пріоритетні завдання у галузі соціального захисту від безробіття, засновані на принципах страхування. Розглянуто основні напрямки активної політики на ринку праці. Обґрунтовано, що ефективне регулювання станом на ринку праці має здійснюватися передусім на регіональному, місцевому рівні управління. Зазначено, що ефективне регулювання ґрунтується, по-перше, на розробці ефективної регіональної моделі управління зайнятістю і раціональному використанню працівників на підприємствах. По-друге, активне регулювання ринку праці припускає перенесення акценту на підприємства, стеження за їх стратегіями управління працею. По-третє, активне регулювання ринку праці повинне застосовувати систему економічного стимулювання (пільги в оподаткуванні, кредитах, субсидіях і так далі) підприємств, які гарантують зайнятість і створюють робочі місця.

It is noted that a clear concept of active labor market regulation has not yet been developed in Ukraine. The main features of the Ukrainian labor market are analyzed. The conceptual bases of the social protection system for the unemployed are formulated: creation of an

unemployment insurance system; the priority of active employment promotion programs; promoting the adaptation of citizens to the labor market with the maximum possible realization of their labor potential, etc. The classification of the function of the social protection system according to three main directions is developed: stabilization of the labor market, preparation for updating the labor market, social insurance of citizens. It is determined that the main purpose of the unemployment insurance system is to provide state guarantees to workers and social protection of the unemployed. Priorities in the field of social protection against unemployment are defined, based on the principles of insurance. The main directions of active labor market policy are considered. It is substantiated that effective regulation of the labor market situation should be carried out primarily at the regional, local level of government. It is noted that effective regulation is based, firstly, on the development of an effective regional model for managing employment and the rational use of workers in enterprises. Secondly, active regulation of the labor market involves shifting the focus to enterprises, monitoring their labor management strategies. Third, the active regulation of the labor market should apply a system of economic incentives (benefits in taxation, loans, subsidies, and so on) to enterprises that guarantee employment and create jobs. It has been determined that the real successes of effective labor market policies can only be considered to be more effective than the costs associated with unemployment. It is justified that estimates of the cost of programs and the real reduction of unemployment due to such policies are required. It is stated that the whole effect is difficult to estimate for several reasons: the calculations do not account for the costs of socio-psychological nature, micro- and macroeconomic effects, as well as socio-psychological dividends, effects of placement and redistribution, indirect macro-effects, and so on. It is suggested not to make too clear a distinction between active and passive policies in the gauge of the labor market. It is stated that giving people the choice does not deserve to be considered as a «passive policy». In the same way, the regulation of people's behavior should not be described as «active».

Ключові слова: ринок праці, активне регулювання, соціальне страхування, безробітні, соціальний захист.

Keywords: labor market, active regulation, social insurance, unemployed, social protection.

Постановка проблеми. Сучасна трансформація і спостережувана інтенсифікація процесів у галузі зайнятості (зростання безробіття, вивільнення, посилення мобільності, відмирання старих і народження нових професій, поглиблення багатокладності, розширення альтернативних форм зайнятості, потужна багатоаспектна сегментація ринку праці, збільшення масштабів прихованої і потенційної робочої сили) потребує оперативної розробки нових підходів, досконалішого механізму та ефективніших заходів щодо вирішення проблем зайнятості.

У нашій країні дотепер не вироблена чітка концепція активного регулювання ринку праці. Але, осмислюючи деякі ідеї, висловлені в економічній літературі, можна виокремити те головне, що повинне скласти її основу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вагомий внесок у дослідження питань регулювання ринку праці здійснили Н.О. Гаман [1], Г.Т. Завіновська [2], О.І. Іляш [3], Л. Лісогор [4], М.В. Семикіна [5], Н.П. Борецька [6] та ін. Разом з тим, в сучасних умовах, саме активне регулювання ринку праці потребує більш детального дослідження.

Формування мети статті. Визначити особливості активного регулювання українського ринку праці та класифікувати функції системи соціального захисту безробітних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними особливостями українського ринку праці є [1, 3, 4, 5, 7]:

1. Неоднорідність ринку праці в Україні, що є багатшаровою структурою, яка утворюється двома взаємозв'язаними сферами, що несуть різне функціональне навантаження, розрізняються способом і формами акумуляції резервів робочої сили, організації і регулювання, характером впливу на

ефективність виробництва і положення трудящих. За цими ознаками український ринок праці можна поділити на «відкритий» і «прихований».

Відкритий ринок праці, у свою чергу, представлений офіційно організованою і неофіційно (переважною) частинами. Відкритий ринок праці охоплює все працездатне населення, яке фактично шукає роботу і потребує профорієнтації, підготовки і перепідготовки, всі вакантні робочі місця і посади, а також учнівські місця в державному і недержавному секторах.

Офіційна частина відкритого ринку складається з робочої сили і вакансій, зареєстрованих у державній службі зайнятості, а також учнівських місць у системі професійної освіти.

Неофіційна частина відкритого ринку акумулює ту частину попиту на працю, учнівські місця, які не опосередковуються послугами органів працевлаштування і навчальних структур професійної освіти. Їх узгодження здійснюється на основі прямих контактів з працедавцями, а також опосередкується різного роду посередниками – недержавними структурами, які здійснюють підбір відповідної роботи, підготовку, підвищення кваліфікації та опанування дефіцитних нових професій.

Прихований ринок праці утворюють працівники, які зберігають статус зайнятих, але мають у найближчій перспективі високу частку ймовірності втратити роботу – на умовах договору або контракту.

2. Україна за багатьма початковими параметрами ринкової економіки істотно відрізняється від індустріально розвинених країн Заходу і Сходу, на досвід яких у галузі регулювання процесів зайнятості та ринку праці прийнято зараз спиратися при виборі орієнтирів соціально-економічної політики, моделі ринку праці й принципів перебудови громадської організації праці та зайнятості.

Україна має відсталішу за показниками ефективності і якості інфраструктуру, яка не завжди відповідає вимогам ринкового господарства, законам бізнесу, потребує докорінного переозброєння на новій технічній і фінансовій основах.

3. Український ринок праці формується в умовах, коли найважливіші елементи його самонастроювання – ціна робочої сили, рівень душевого споживання населення – не приведені у відповідність з вартістю робочої сили, що вже спочатку деформує такі важливі компоненти ринку праці, як попит і пропозиція. Активізація економічної реформи в Україні, що супроводжується зміною рівня і механізму фінансування витрат на відтворення трудових ресурсів, перехід до вільного ціноутворення, зростання інфляції і так далі привели до ще більшого відриву ціни робочої сили від її вартості, що має своїм наслідком подальше зниження ролі механізму самонастроювання, заснованого на вартісних відносинах в організації ринкового середовища. Слід особливо підкреслити, що зниження життєвого рівня збільшило потребу населення в робочих місцях.

4. Ринок праці в Україні дотепер функціонує в умовах незалежності інституту соціального партнерства, який тільки зароджується і охоплює не всі рівні. Це вкрай утрудняє розробки політики солідарності і згоди в питаннях ціноутворення, заробітної плати, прибутків, податкової системи з урахуванням інтересів різних суб'єктів ринку праці, істотно знижує роль цього інструменту регулювання в становленні ринкового механізму розподілу і перерозподілу робочої сили, заснованого на вартісних відносинах.

5. Організація українського ринку праці потребує вдосконалення. Не достатньо розвинена адекватна його природі інфраструктура, покликана:

- підготувати працедавця і працівника до встановлення контакту, надавати всебічну допомогу у їх взаємодії, з метою максимально можливого скорочення розриву між попитом і пропозицією робочої сили;

- здійснювати превентивну роботу зі сприяння зайнятості для запобігання надмірності вільного ринку праці;

- координувати діяльність владних структур, систем зайнятості, освіти і соціального захисту, громадських організацій і об'єднань працедавців;

- бракує достатньої за мірою охоплення і якістю показників інформації про попит на робочу силу, необхідної для організації роботи щодо забезпечення зайнятості населення у рамках офіційного ринку праці.

6. У формуванні трудових ресурсів помітний ряд негативних тенденцій:

- істотне скорочення природного приросту населення, обумовленого зниженням народжуваності і зростанням смертності;

- несприятлива динаміка статевовікової структури населення;

- збільшення демографічного та економічного навантаження на працездатну частину населення;

- міграційні потоки і різне розміщення населення по території України;

- низький рівень соціального розвитку і рівня життя населення.

Безпосередньо система соціального захисту безробітних, на наш погляд, являє собою сукупність соціально-економічних інструментів, що дозволяють реалізовувати заходи соціального захисту безробітних, сприяти їх впровадженню у галузь зайнятості та здійснювати страхування від безробіття.

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо за можливе сформулювати концептуальні засади системи соціального захисту безробітних:

- створення системи страхування від безробіття;
- багаторівневе фінансування програм зайнятості;
- створення дієвих стимулів для організацій з найму тривало безробітних громадян;
- пріоритет активних програм сприяння зайнятості;
- сприяння адаптації громадян на ринку праці з максимально можливою реалізацією їх трудового потенціалу;
- підвищення стимулюючої ролі допомоги з безробіття, шляхом їх диференціації залежно від стажу та рівня заробітної плати.

Адекватно активній політиці регулювання зайнятості населення пропонуємо класифікувати функції системи соціального захисту за трьома основними напрямками: стабілізація ринку праці, підготовка до оновлення ринку робочої сили, соціальне страхування громадян (рис. 1).

Головною метою системи страхування від безробіття є забезпечення державних гарантій працюючим і соціальний захист безробітних, спрямований на підтримку високого рівня мотивації до праці, а також пом'якшення негативних наслідків безробіття [8].

Пріоритетними завданнями у галузі соціального захисту від безробіття, заснований на принципах страхування, є [9, 10, 11]:

- надання державних гарантій захисту від безробіття працюючим громадянам;
- забезпечення адресного соціального захисту безробітних, заснованого на диференційованому підході до різних соціальних груп;
- підвищення стимулюючої ролі допомоги з безробіття шляхом їх установа на основі таких критеріїв, як трудовий стаж і рівень заробітної плати.

Активна політика на ринку праці передбачає:

- зміну структури попиту на робочу силу шляхом збереження наявних і створення нових робочих місць;
- регулювання пропозиції і підвищення якості робочої сили шляхом її підготовки і реабілітації;
- заохочення професійної і територіальної мобільності робочої сили шляхом її працевлаштування, профорієнтації і стимулювання.

Активна політика виходить за рамки соціального захисту населення і припускає передбачення негативних наслідків економічних реформ, стратегічне управління у галузі праці, ефективне використання трудових ресурсів.

Ефективне регулювання положення на ринку праці має здійснюватися передусім на регіональному, місцевому рівні управління. У зв'язку з цим воно ґрунтується, по-перше, на розробці ефективної регіональної моделі управління зайнятістю, яка обумовила б підвищення ролі та відповідальності адміністрації і власників підприємств за розробку і ухваленні організаційно-економічних рішень, що сприяють одночасно і забезпеченню зайнятості, і раціональному використанню працівників на підприємствах.

Рис. 1. Класифікація функцій системи соціального захисту

Система управління працею в регіоні є взаємодією керованої і керуючої підсистем. Як керована підсистема, або об'єкт управління, виступає сама праця. Основною ж ланкою керуючої підсистеми (суб'єкта управління) є відділи праці і зайнятості при місцевій адміністрації, до яких відносяться центри працевлаштування, перенавчання і профорієнтації. На підставі вивчення зарубіжного і вітчизняного досвіду зазвичай пропонується організаційна структура управління регіональною програмою зайнятості змішаного типу, що об'єднує громадські формування (консультаційні ради) і постійні органи управління.

По-друге, активне регулювання ринку праці припускає перенесення акценту на підприємства, стеження за їх стратегіями управління працею. Як універсальна і ефективна стратегія може бути вибране управління, засноване на принципі партисипативної роботи в одній команді адміністрації і найнятих робітників, гарантіях зайнятості та ін. У зв'язку з цим центральною ланкою в роботі з кадрами повинна стати перетворена багатофункціональна кадрова служба підприємств і організацій, яка самостійно вирішуватиме питання розвитку кадрів, застосування різних форм гнучкої зайнятості, соціального захисту працюючих.

По-третє, активне регулювання ринку праці повинне застосовувати систему економічного стимулювання (пільги в оподаткуванні, кредитах, субсидіях і так далі) підприємств, які гарантують зайнятість і створюють робочі місця.

Висновки

Реальними успіхами ефективної політики на ринку праці можуть вважатися лише ті, за яких витрати на їх здійснення ефективніші порівняно з витратами, пов'язаними з безробіттям. Тому потрібні оцінки вартості програм і реального скорочення безробіття внаслідок такої політики. Але в аналізі ефективності такої політики це буде тільки перший крок, бо повністю весь ефект оцінити доволі складно з кількох причин: підрахунок не піддаються як витрати соціально-психологічного характеру, мікро- і макроекономічні ефекти, так і соціально-психологічні дивіденди, ефекти розміщення і перерозподілу, непрямі макроефекти і так далі.

У майбутньому, мабуть, не треба проводити надмірно чітких розмежувань між активною і пасивною політикою у галузі ринку праці. Як політика втручання в трудові відносини, так і програма

матеріальної допомоги мають достатній потенціал для вивільнення і перерозподілу економічних можливостей, для контролю і регулювання поведінки окремих осіб. Надання людям можливості вибору не заслуговує на оцінку, як «пасивна політика». Тією ж мірою і регулювання поведінки людей не варто характеризувати як «активне».

Список використаних джерел.

1. Гаман, Н.О. Політика держави в сфері моніторингу ринку праці // Економіка та держава. 2010. № 4. С. 120-122.
2. Завіновська, Г.Т. Економіка праці. К. КНЕУ, 2000. 200 с.
3. Іляш, О.І. Ринок праці у контексті сучасних тенденцій глобалізації економіки // Науковий вісник: Зб. наук.-техн. праць. 2007. Вип. 17.1. С. 170-173.
4. Лісогор, Л. Формування ринку праці в Україні: монографія. К. Ін-т економіки НАНУ, 2003. 296 с.
5. Семикіна, М.В. Регулювання конкурентоспроможності у сфері праці. Кіровоград. ПЦ «Мавік», 2004. 146 с.
6. Борецька, Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми: Монографія. Донецьк: Янтра, 2001. 352 с.
7. Кузьменко С.Г. Система соціального захисту безробітних як елемент державного управління ринком робочої сили // Збірник наукових праць Донецького державного університету управління «Регіональний розвиток – основа розбудови української держави»: Серія «Державне управління». Т. XIII. – вип. 229. Донецьк, 2012. С. 89-96.
8. Онікієнко, Володимир Васильович. Ринок праці та соціальний захист населення України: ретроаналіз, проблеми, шляхи вирішення: наук.-аналіт. моногр. К. Ін-т демографії та соціал. дослідж., 2013. 454 с.
9. Скуратівський, В.А., Палій О.М., Лібанова Е.М. Соціальна політика (2-е вид. доп. та перероб.): навч. посіб. для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності «Державне управління». К.: Вид-во УАДУ, 2003. 364с.
10. Покришук, В., Перегудова Т. Підвищення економічної активності безробітного населення України // Україна: аспекти праці. 2005. № 4. С. 17-21.
11. Богиня Д.П., Куликов Г.Т., Шамота В.М. та ін. Соціально-економічний механізм регулювання ринку праці та заробітної плати. К. НАН України. Інститут економіки, 2001. 300 с.

References.

1. Gaman, N.O. (2010), "State policy in the field of labor market monitoring", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, pp. 120-122.
2. Zavinovska, G.T. (2000), *Ekonomika praci* [Labor economics], KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. Ilyash, O.I. (2007), "The labor market in the context of current trends of globalization of the economy", *Naukovij visnik: Zb. nauk.-tehn. prac*, vol. 17.1, pp. 170-173.
4. Lisogor, L. (2003), *Formuvannya rinku praci v Ukraini* [Formation of the labor market in Ukraine], *In-t ekonomiki NANU*, Kyiv, Ukraine.
5. Semikina, M.V. (2004), *Regulyuvannya konkurentospromozhnosti u sferi praci* [Regulation of labor market competitiveness], PIC «Mavik», Kirovograd, Ukraine.
6. Borecka, N.P. (2001), *Socialnij zahist naselennya na suchasnomu etapi: stan i problemi* [Social protection of the population at the present stage: the state and problems], *Yantra, Donec'k*, Ukraine.
7. Kuzmenko, S.G. (2012), "The system of social protection of the unemployed as an element of state management of the labor market", *Zbirnik naukovih prac Doneckogo derzhavnogo universitetu upravlinnya «Regionalnij rozvitok – osnova rozbudovi ukrayinskoyi derzhavi»: Seriya «Derzhavne upravlinnya»*, vol. XIII, no. 229, pp. 89-96.
8. Onikiyenko, V. V. (2013), *Rinok praci ta socialnij zahist naselennya Ukraini: retroanaliz, problemi, shlyahi virishennya* [Labor market and social protection of the population of Ukraine: retroanalysis, problems, solutions], *In-t demografiyi ta social. doslidzh.*, Kyiv, Ukraine.
9. Skurativskij, V.A. Palij O.M. and Libanova E.M. (2003), *Socialna politika* [Social policy], 2-d ed., *Vid-vo UADU*, Kyiv, Ukraine.
10. Pokrishuk, V. and Peregudova T. (2005), "Increasing economic activity of the unemployed population of Ukraine", *Ukrayina: aspekti praci*, vol. 4, pp. 17-21.
11. Boginya, D.P. Kulikov, G.T. and Shamota, V.M. (2001), *Socialno-ekonomichnij mehanizm regulyuvannya rinku praci ta zarobitnoyi plati* [Socio-economic mechanism of regulation of labor market and wages], *NAN Ukraini. Institut ekonomiki*, Kyiv, Ukraine.